

PSİKANALİTİK KURAM ve SOSYAL HİZMET

Gizem Nur SAĞLIK*

ÖZ

Tarihsel süreçte davranış kalıplarına ve kişilik gelişimlerine, Freud tarafından geliştirilen psikanalitik kuram ile farklı bakış açıları sunulmuştur. Psikanalitik kuram başlangıçta bir tedavi yöntemi olan psikanaliz olarak ortaya çıkmıştır. Zamanla psikanaliz yöntemi kuram olarak algılanmaya başlanmıştır. Freud, İnsan davranışlarının ve kişiliğinin bilinçdışı unsurlar tarafından yönlendirildiğini, bireylerin davranışlarını doğuştan gelen içgüdüsel temellere dayandığını rüya analizi yapma yöntemi kullanarak ileri sürmüştür; bireylerin davranışlarının doğuştan getirdikleri saldırganlık ve cinsellik dürtüleri ile bağdaştırmış; kişilik ve davranış tanımlamada topografik model, yapısal model, psikoseksüel gelişim dönemleri ve savunma mekanizmaları olmak üzere dört temel unsura dikkat çekmiştir. Bireylerin sorun çözme, baş edebilme yeteneklerini geliştirme, gelişimsel kapasitelerini ve sosyal işlevselliklerini arttırmayı amaçlayan sosyal hizmet mesleğinin uygulamalarında medikal model adı da verilen psikanalitik kuram kullanılmıştır. Yapılan ilk uygulamalarda bireylerin problemlerinin kaynağı, psikanalitik kuram doğrultusunda bireylerin kendisinde aranmıştır. Sosyal hizmet mesleğinde zamanla, bireyin davranışları ve kişilik gelişiminde çevre etkisinin de olduğu, söz konusu gelişimlerde birey odaklı hareket etmenin doğru olmayacağı fikri kabul görmeye başlayıp, "çevresi içinde birey" kavramı ile hareket eden ekolojik model kabul görmeye başlayınca psikanalitik kuramın meslek disiplinindeki etkisi azalmaya başlamıştır. Bu derleme makalede psikanalitik kuramın tarihsel gelişimi, temelleri, tedavi yöntemleri ve sosyal hizmet meslek disiplini ile olan ilişkisi incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Psikanalitik kuram, klinik sosyal hizmet, tıbbi sosyal hizmet, medikal model.

PSYCHOANALYTIC THEORY AND SOCIAL WORK

ABSTRACT

Different perspectives on behavioral patterns and personality developments in the historical process are presented with the psychoanalytic theory developed by Freud. Psychoanalytic theory initially emerged as a method of treatment, psychoanalysis. Over time, the method of psychoanalysis has been perceived as a theory. Using dream analysis method, Freud claimed that human behaviors and personality are guided by unconscious elements and that individuals' behaviors are based on innate instinctual foundations; he associated individuals' behavior with innate aggression and sexual urges; drew attention to four basic elements in defining personality and behavior: topographic model, structural model, psychosexual developmental stages and defense mechanisms. The psychoanalytic theory, also called the medical model, has been used in the practices of the social work profession, which aims to improve individuals' problem solving, coping skills, and increase their developmental capacity and social functionality. In the first practices, the source of the problems of the individuals was sought in the individuals themselves in line with the psychoanalytic theory. Social services profession G Over time, the idea that the individual's behaviors and personality development have an environmental effect and that it would not be right to act with an individual focus in these developments began to be accepted, and the effect of psychoanalytic theory began to decrease when the ecological model acting with the concept of " individual within its environment " started to be accepted. In this review article, the historical development of psychoanalytic theory, its foundations, treatment methods, and its relationship with the social work professional discipline will be examined.

Keywords: Psychoanalytic theory, clinical social work, medical social work, medical model.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyal Hizmet A.B.D, sagligizemnur@gmail.com , ORCID: 0000-0002-6296-6471.

FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)

2021 Bahar, sayı: 31, ss.: 435-455

Makalenin geliş tarihi: 17.02.2021

Makalenin kabul tarihi: 23.04.2021

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/flsf>

FLSF (Journal of Philosophy and Social Sciences)

Spring 2021, issue: 31, pp.: 435-455

Submission Date: 17 February 2021

Approval Date: 23 April 2021

ISSN 2618-5784

Psikanalitik Kuramın Tarihçesi

Birçok bilim dalında olduğu gibi fizik alanında da gelişmeler 15. yüzyıldan sonra yaşanmaya başlamıştır. Yaşanan bu gelişmeler 19. yüzyılın siyasi, ekonomik ve toplumsal şartları nedeniyle ivme kazanmış ve pek çok meslek disiplini etkileyen kuramların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Freud, psikanalitik kuram adını verdiği kuramı fizik bilimindeki toplam enerji miktarının evrende hiçbir zaman değişmeyeceği anlamına gelen “enerjinin korunumu” yasasından hareketle geliştirmiştir.¹ Çünkü Freud’a göre hiçbir davranış geçici değildir ve her davranışın kendine ait belirleyicileri, öncülleri ve enerjileri bulunmaktadır. Bu görüş “enerjinin korunumu” yasasının Freud’u etkilediğinin göstergesi olarak kabul edilebilir.² Freud’un eğitim hayatıyla ilgili pek fazla bilgi bulunmamakla beraber, bir ara hukuk okumak istediği ancak üniversite hayatına tıp bölümüne kayıt yaptırarak başladığı bilinmektedir. Tıp bilimine biyolojik anlamda fazla ilgisinin olmadığını ve insanların tabiatını anlamaya yönelik daha fazla istek duyduğunu ifade eden Freud, zamanla tıp bilimine doğru çekilmiştir.³

Freud’un tıp alanına duyduğu ilgi, lisede dinlediği ve Goethe’ye ait olan bir eserden bahsedilen konferansta doğmuştur. Tıp fakültesine yazıldıktan sonra Yahudi olması ve her alanda bilim dünyasına atılmasının engellenmesiyle Freud hayal kırıklığı yaşadığını belirtmiştir. Üniversite yıllarında laboratuvarında kuramsal çalışmalar yapmaya başlayan Freud, öğretmenin de yönlendirmesi üzerine Viyana’da stajyer doktor olarak çalışmaya başlamış hastanede 4 yıl çalışmıştır. Hastanede çalıştığı sürede beynin fizyolojik yapısı üzerine çalışmalar yapan Freud, zamanla beynin anatomiden öte bir yapıda olmadığını düşünmüş ve sinir hastalıkları alanında çalışmalar yapmaya başlamıştır. O dönemde sinir hastalıkları ayrı bir bilim dalı olarak görülüyor sadece tıp biliminin bir alt dalı olarak nitelendiriliyordu.⁴

Sinir bilimi alanında önemli çalışmalar yapan bilim insanları bulunmaktaydı. Sinir hastalıkları alanında oldukça önemli çalışmalar yapan, hipnoz yöntemini kullanan ve histerik vakalar üzerinde çalışan Charcot, sinir hastalıkları alanında oldukça önemli bir yere sahip olan bir bilim insanıydı. 1885 yılında Freud, Paris’te Charcot ile birlikte çalışmalar yapmış, Charcot’un kitabını Almanca’ya çevirme isteği üzerine histeri kavramı ile tanışmıştır. Charcot yaptığı çalışmalarda daha önce sadece kadınlara özgü olduğu düşünülen histerinin erkeklerde de görülebileceğini keşfetmiştir. Bu yeni buluş, Freud’u bu konuda çalışmalar yapmaya yönlendirmiştir. Ünlü sinir bilimci

¹Enver Özkalp; Davranış Bilimlerine Giriş; Anadolu Üniversitesi, Eskişehir 2004;248.

² Robert W. Crapps; Psikanaliz ve Din; (Ali Ayten); Marife , 2004;173.

³ M. Kerem Doksat; Barış Önen; Portreler; Yeni Symposium, 2004, 61.

⁴ Sigmund Freud; Psikanaliz Üzerine; (Avni Öneş); Say Yayınları, İstanbul 1994; 7.

Charcot'un alanında yaptığı çalışmalara, dahiliye profesörü olan Breuer maddi destek sağlamaktaydı. Breuer ile çalışma imkanına sahip olan Freud, birlikte çalıştıkları vakalarda hipnozun bazı durumlarda yeteri kadar etkili olmadığını, bireylerde hipnoz aracılığıyla gerçekleştirilen iyileşmenin kalıcı olmadığı gibi düşüncelerle hipnoz yöntemini irdelemeye ve farklı alanlarda yönelmeye başlamıştır. Bilinçdışı kavramının esas mucidi olarak Breuer kabul edilse de kavramı kullanılabilir hale getiren Freud olmuştur.⁵ Yaşamının büyük bir bölümünü psikanalitik kuramı geliştirmeye adanmış Freud, hayatının buhranlı dönemlerinde kendi rüyalarının da anlamlarına odaklanarak kişilik gelişiminin ve insan davranışlarının dinamiklerine odaklanmıştır.⁶Psikanalitik kuramın temelleri aslında psikanaliz adı verilen tedavi yöntemine dayanmaktadır. Freud, psikanalitik terapi yöntemini geliştirdiği zaman, yöntem ölçülebilir, sınanabilir olmamasına rağmen psikanalizin bir bilim olduğu konusunda oldukça ısrarcı olmuştur. Felsefik temellerden doğan psikanalitik kuram ve psikanaliz bu yüzden felsefe ve bilim dünyasında oldukça eleştiri almıştır.⁷

Freud psikanalitik kuramı geliştirmeden önce bilim dünyasında kişilik gelişimi alanında hâkim olan ve kabul gören bazı görüşler bulunmaktaydı. Bunlar teleskopik ve topografik görüşlerdir. Teleskopik görüş, ruhsal aygıtın birçok ögenin birbiri arkasına eklenmesiyle oluşan teleskop ya da mikroskop formatında tanımlanmasını ifade etmekte; algı, bellek, çağrışım ve motor bellek kavramlarına dikkat çekmektedir. Topografik görüş ise, ruhsal aygıtın üç boyutlu olduğunu söylemekte ve zihinsel etkinliklerin bilinç kavramına olan yakınlığının irdelenmesini içermektedir. Topografik görüşe göre zihinsel etkinlikler, dış dünya uyarılarını algılayabilen ve yorumlayabilen bilinç; daha yoğun bir dikkat sonucu algılayabilen bilinçöncesi ve bilincin zorlanmasına ve dikkat toplanmasına rağmen bilinç düzeyine çıkarılamayan zihinsel etkinlikleri barındıran bilinçdışı olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. Freud, 1923 yılında "Ego ve İd" isimli kitabını yayımlatana kadar topografik görüş ile ilgilenmeye devam etmiş, kitabının yayımlanması ile psikanalitik kuramın temellerini oluşturmuştur.⁸ Freud, öncesinde var olan topografik görüşten esinlenerek, bilinci bir buz dağına benzetmiş, suyun altında ve üstünde kalan kısımları su seviyesi kapsamında değerlendirerek farklı bilinç aşamaları olduğunu ifade etmiştir. Freud'un topografik modeline göre bireylerin içinde buldukları zamanın ve davranışlarının farkında olduğu bilinç düzeyi buz dağının görünen kısmını; bireylerin anılarını ve deneyimlerini barındıran

⁵ Nancy L. Murdock; Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Kuramları, (Fusun Akkoyun); Nobel Akademi Yayıncılık, İstanbul 2014, 31 ve <http://www.bursapsikiyatri.com>).

⁶Gerald Corey; Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Kuram ve Uygulamaları; (Tuncay Ergene); Mentis Yayınları, Ankara 2008, 67.

⁷ M. Kerem Doksat; Barış Önen, Portreler; Yeni Symposium, 2004, 62.

⁸ Engin Geçtan; Psikanaliz ve Sonrası; Remzi Kitabevi, İstanbul 1998, 26

bilinçöncesi düzeyi buz dağının görünen bölümünün hemen altındaki kısmı; bilincin dışında olan ve özel teknikler (hipnoz, serbest çağrışım, rüya analizi) kullanılarak bilinç düzeyine çıkarılabilen deneyimlerin bulunduğu bilinçdışı ise buzdağının en alt kısmını tanımlamaktadır. Psikanalitik kuramın Freud'un topografik kuramı ile daha kavramsal çerçevede irdelenmesiyle birlikte, daha önce bilim dünyasında hâkim olan teleskopik ve topografik görüşlerin etkisi azalmıştır.⁹

Psikanalitik Kuramın Temelleri

Freud, insan doğasında baskın olan duygulara yönelmiştir. Freud'a göre yüzyıllar boyu irdelenen insan davranışı; doğuştan gelen dürtüler, güdüler, cinsellik ve saldırganlık çerçevesinde meydana gelmektedir. İnsanların davranışlarını anlamlandırmada ya da çözümlemede yeterince iyi olmadığını söyleyen Freud, davranışlarımızın topografik modelde bahsedilen, zihnin bilinçdışı katmanı tarafından yönetildiğini söylemektedir. İnsan davranışının ruh aygıtı olarak tanımlanan psişe içi çatışmalardan meydana geldiğini, insanlarda doğuştan mevcut bulunan dürtülerin toplum tarafından kabul göremeyecek istekler olduğunu, bu nedenle de psişenin dürtüsel davranışlardan kaçınmak için enerji harcadığını söyleyen Freud, kuramını geliştirmek için bu kavramlar üzerinde derin çalışmalar gerçekleştirmiştir.¹⁰

Psikanalitik kuramın çıkış noktası, Spinoza tarafından ortaya atılan "nedensellik" kavramına dayanmaktadır. Nedensellik kavramı, sergilenen davranışların rastgele ortaya çıkmadığı, her davranışın altında yatan bir sebep olduğu görüşünü nitelemektedir. Davranışların, her zaman çevre bağlamında gerçekleşemeyeceğini kimi zaman davranışın sebebinin insanın kendi iç dünyasında olabileceği niteleyen nedensellik kavramı, psikanalitik kuramın ortaya çıkmasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Freud, davranışın altında yatan sebepleri irdelerken, topografik kuramda belirtildiği üzere bilinç, bilinçöncesi ve bilinçdışı kavramlarına vurgu yaparak bu kavramları farklı bir boyutta irdelerek yeni kavramsal haritalar çıkarmış, bireylerin doğuştan sahip olduğu güdüler ve psikoseksüel gelişim evrelerinin davranış ve kişilik oluşumlarına katkıda bulunduğunu belirtmiştir. Rüyaların analizi, ruh çözümleme, serbest çağrışım yöntemi gibi yöntemler kullanarak psikanalitik kuramı geliştiren Freud'un, bu kuram çerçevesinde odaklandığı ve üzerinde çalıştığı dört temel kavram bulunmaktadır:

⁹ Necla Tuzcuoğlu; *Psikanaliz Kuramı ve Özellikleri*; Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Bilimleri Dergisi, 1995, 275. ve Semra Yavaş; Oğuz Atay'ın Roman ve Öykülerinin Psikanalitik Açısından İncelenmesi; Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman 2018, 8-9.

¹⁰ Nancy L. Murdock; *Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Kuramları*, (Fusun Akkoyun); Nobel Akademi Yayıncılık, İstanbul 2014, 34-35.

- Topografik model
- Yapısal model
- Kaygı ve benliğin savunma mekanizmaları
- Psikoseksüel gelişim dönemleri.¹¹

Psikanalitik kuramı geliştirirken Freud, Darwin'in evrim teorisinden de oldukça etkilenmiştir. Hatta insan kişiliği ve davranışının gelişimini etkilediğini düşündüğü içgüdü kavramını, bireylerin evrimsel mirasından kaynaklandığını söylemiştir. İçgüdü, bireylerin davranışlarına etkide bulunan psikolojik istekleri ve bu isteklerin maddi dünyada anlam bulmasında itici etkiye sahip olan fizyolojik doyum ilkesi olarak tanımlanabilmektedir. İçgüdüler bilinç dışı alanda bulunmaktadır ve psişede bir enerji birikimine sebep olmaktadır. Freud, psikanaliz yöntemine yöneldiği zamanlardaki ilk yazılarında, insanların en temel içgüdüsunü yaşama içgüdüsu olarak tanımlamış, bu içgüdüye "Eros" adını vermiştir. Yaşama içgüdüsu; bireylerin üreme, yeme, içme gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasına ve bu doğrultuda bireylerin kendini koruma isteğine karşılık gelmektedir. Günümüzde "eros" yerine libido kavramı kullanılmaktadır. Libido (libidinal ünit), psikanalitik ekollerde bilinçdışının bir üniti olarak kabul edilmekte; yaşam enerjisi, cinsellik, açlık ve tokluk alanlarını ifade etmektedir. Freud'a göre yaşama isteği ya da eros olarak tanımlanan libido, bazı kaynaklarda karşımıza cinsellik içgüdüsu olarak da çıkmaktadır. Psikanalitik kuramın gelişim sürecinde Freud tarafından tanımlanan diğer içgüdü, Thanatos'tur. Thanatos, libidinal ünitte sonra psikanalitik kurama eklenen, ölüm korkusu içgüdüsidür. Ölüm korkusu içgüdüsu, günümüzde daha çok "agresyon üniti" şeklinde ifade edilmektedir. Agresyon üniti, Freud'a göre daha çok ego ile ilgilidir ve kişinin doyumunu engelleyen, benliğini tehdit eden durumlarda ego tepkisi olarak ortaya çıkmaktadır. Freud, agresyon üniti etkisinde olan öznenin, kendisini savunmak ve hayatta kalmak için kişilere, nesnelere ya da kendisine yönelik agresyon içeren tepkiler gösterdiğini ifade etmektedir. Libidinal ünit ve agresyon üniti zıt dürtüler olarak kabul edilse de Freud'a göre bu dürtüler iç içe bulunmakta olup bireylerin davranışlarını etkilemektedir. Bireylerde libido doğrultusunda doğan ihtiyaçların karşılanması sürecinde yıkıcı davranışlar sergilenebilmektedir.¹²

¹¹ Veli Duyan; Sosyal Hizmet Kuram ve Yaklaşımları; Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Yayınları, Erzurum 2016, 2.

¹²Nancy L. Murdock; Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Kuramları, (Fusun Akkoyun); Nobel Akademi Yayıncılık, İstanbul 2014, 35-36 ve Veli Duyan; Sosyal Hizmet Kuram ve Yaklaşımları; Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Yayınları, Erzurum 2016, 3-4 ve Sibel Arguvanlı Çoban; Agresyon Yönetimi Konusunda Verilen Eğitimin Psikiyatri Kliniğinde Çalışan Hemşirelerin Bilgi ve Tutumlarına Etkisi; (Yayımlanmamış Doktora Tezi); Erciyes Üniversitesi, Kayseri 2011, 109-111.

Psikanalitik kurama göre bireylerin sağlıklı bir zihinsel ve bilişsel yapıda olması için içgüdülerin dengede olması gerekmektedir. İçgüdülerin toplum tarafından engellenmeye çalışılması, içgüdülerin bilinçdışına itilmesi için fazla psişik enerji harcanmasına neden olmaktadır. Bireylerin bu içgüdüleri bilinçdışına itmesinden sonra, bahsi geçen güdüler zamanlar artarak büyüebilmekte ve bireysel olmanın ötesinde toplumsal düzeyde de sorunlar yaratabilecek hale gelebilmektedir. Bu kuramda bireylerin içgüdülerinin eyleme dönüşmemesi, sıkışıp kalması ve içsel çatışmalara sebep olması durumunda, sonraki bölümlerde detaylı bahsedilecek olan psikoseksüel gelişim aşamalarında da problemlerin meydana geleceği öngörülmektedir.¹³

İçgüdü kavramını tanımladıktan sonra psikanalitik kuramın üzerinde durduğu 4 ana konuya geçmek doğru olacaktır. Bu konulardan ilki Freud'un bilincin katmanlı olduğundan ve bu katmanların içeriğinden bahsettiği **topografik model**dir. Buzdağı modeli olarak da adlandırılan topografik modele göre, insan bilincinin üç boyutu bulunmaktadır. Bahsi geçen 3 katmandan ilki, insanın bulunduğu andaki davranışını tanımlayabilecek farkındalığa sahip olan bölüm "bilinçtir". Psikanalitik kurama göre bilinç, organizmanın anda gerçekleşen davranış, olay ve hislere yani içsel ve dışsal süreçlere anlam verebilme farkındalığında olduğu alandır. Bilinç düzeyinden gerçekleşen işlemler tamamıyla gerçeklik ilkesine uygundur.¹⁴Psikoloji bilimine göre ise bilinç, kendimizi ve çevremizi düşüncelerin ve hislerin farkında olup, onları gözlemleyerek anlamlandırabildiğimiz, bu doğrultuda davranışlarımızı kontrol altına alabilmemizi sağlayan bilişsel ve davranışsal süreçtir.¹⁵ Modelde bahsedilen ikinci katman, zihnimizde her durumda mevcut halde bulunan ve bilgiye ulaşmak için onu zihnimizden çağırmanın yeterli olacağı alan olan "bilinçöncesidir".¹⁶Bilinçöncesi katmanında, dikkatin zorlanması suretiyle ihtiyaç duyulan bilgilere ulaşmak mümkündür. Bu katmanda gerçek yaşamla ilgili problemleri çözmek gibi karmaşık süreçlerle birlikte, hayal etme gibi ilkel ve basit düzeyde süreçler de bulunmaktadır.¹⁷ Bilinçöncesi katmanında, bastırma veya savunma mekanizmalarının müdahaleleri olmadan duygu,

¹³ Necla Tuzcuoğlu; Psikanaliz Kuramı ve Özellikleri; Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Bilimleri Dergisi, 1995, 276.

¹⁴ Veli Duyan; Sosyal Hizmet Kuram ve Yaklaşımları; Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Yayınları, Erzurum 2016, 4 ve Necla Tuzcuoğlu; Psikanaliz Kuramı ve Özellikleri; Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Bilimleri Dergisi, 1995, 275.

¹⁵ Kenan Sevinç; Freudyen Psikolojide Bilinçaltı ve Bilinçdışı Kavramları Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar; Kilitbahir, 2019, 128.

¹⁶ Richard C. Atkinson; Rita Atkinson; Edward E. Smith; Daryl J. Bem; Susan Nolen Hoeksema; Psikolojiye Giriş; (Öznur Öncül; Deniz Ferhatoğlu); Arkadaş Yayınevi, Ankara 2014, 459..

¹⁷ Necla Tuzcuoğlu; Psikanaliz Kuramı ve Özellikleri; Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Bilimleri Dergisi, 1995, 275.

düşünce ve arzulara ulaşılabilirdiği savunulmaktadır.¹⁸ Son katman ise, zihnin çok büyük bir bölümünü oluşturduğu düşünülen, bastırılan tüm duygu ve istekleri barındıran, zihnin deposu olarak da adlandırılan "bilinçdışıdır".¹⁹ Freudyen psikoloji ise bilinçdışı kavramını istenmeyen, kabul edilmeyen, toplum tarafından baskılanan ve bireylerin kendi istekleriyle bilinç düzeyine çıkaramayacakları biyolojik dürtüleri ve duyguları barındıran, bireylerde davranış bozuklukları ve anksiyete durumuna neden olabilecek itici güçleri içeren alan olarak tanımlar.²⁰

Psikanalitik kuramın üzerinde yoğunlaştığı konulardan bir diğeri **yapısal model**dir. Yapısal model de aynı topografik model gibi zihnin üç bölümden oluştuğunu söylemektedir. Ancak bahsi geçen üç bölüm kavram ve içerik olarak topografik modelden farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Yapısal model, topografik modelin Freud tarafından farklı şekilde yorumlanarak kavramsallaştırmasıyla meydana gelen bir oluşumdur. 1923 yılında, psikanaliz topografik modelden, yapısal modele geçiş sağlamıştır. Yapısal modele göre ruhsal aygıt (psişe); id (alt benlik), ego (benlik) ve süperegodan (üst benlik) oluşmaktadır. İd, kişiliğimizin en ilkel genetik dürtü ve arzularını barındıran, bireyin hayvansal yönlerini niteleyen doğuştan gelen bir psişik enerji deposudur. İdin cinsellik ve saldırganlık olmak üzere iki temel dürtüsü vardır ve organizmaların bu dürtülerin isteklerine uyarak anında doyuma ulaşmasına hizmet eder.²¹ İd, organizmada herhangi bir dışsal ya da içsel uyarım sonucunda gerilimin artmasına bağlı olarak, gerilimi organizmadan atmak için uyarılar gönderir. Davranışın dışavurumu ile organizmadaki gerilim azalır ve bu duruma idin "haz ilkesi" denir. Bu hoşlanma ilkesi doğrultusunda organizma nesnelere ya da canlılara bağlanma sağlayacaktır.²² Freud, idin gerçeklik ilkesi ile bir bağlantısı olmadığını, idin tümüyle bilinçdışı bir biçimde haz ilkesi doğrultusunda çalıştığını ve acıdan kaçındığını ifade etmiştir.²³ Ego, gerçeklik ilkesi ile doğrudan bağlantılı olan ve idden doğan ihtiyaçların gerçeklik doğrultusunda ertelenmesini ya da doyuma ulaştırılmasını sağlayan zihnin mantıklı ve uyum sağlayıcı bölümüdür. İdden gelen isteklerin uygun şartlar

¹⁸ Kenan Sevinç; Freudyen Psikolojide Bilinçaltı ve Bilinçdışı Kavramları Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar; Kilitbahir, 2019, 129.

¹⁹ Gerald Corey; Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Kuram ve Uygulamaları; (Tuncay Ergene); Mentis Yayınları, Ankara 2008, 70.

²⁰ Selçuk Budak; Psikoloji Sözlüğü; Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003, 132 Aktaran: Kenan Sevinç; Freudyen Psikolojide Bilinçaltı ve Bilinçdışı Kavramları Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar; Kilitbahir, 2019, 129.

²¹ Doğan Cüceloğlu; İnsan ve Davranış Psikolojinin Temel Kavramları; Remzi Kitabevi, İstanbul 2014, 476.

²² Necla Tuzcuoğlu; Psikanaliz Kuramı ve Özellikleri; Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Bilimleri Dergisi, 1995, 275.

²³ Nancy L. Murdock; Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Kuramları, (Fusun Akkoyun); Nobel Akademi Yayıncılık, İstanbul 2014, 40.

sağlanana kadar ertelenmesine hizmet eder. Organizmanın hayal ve gerçekliği ayırt edebilmesine olanak sağlar.²⁴ Organizmada doğuştan var olan bir bölüm değildir, gelişim dönemleri içerisinde benlik algısının oluşumuyla meydana gelen bir bölümdür ve bireylerin kişilik tanımlamasında oldukça önemli bir noktadadır. Çünkü id ve süperego arasında arabulucu işleve sahiptir. Kişinin temel arzularının kontrolünü sağlamakta ve kişinin yaşamda korunmasına hizmet etmektedir.²⁵ Süperego ise, çocukluk döneminde organizmanın çevre ile etkileşimi sonucu toplumsal kural ve normları öğrenmesi sonrasında gelişen, kişiliğin ahlaki ve vicdani yönüdür.²⁶ Ruhsal aygıtın, yargılayıcı yönüdür. Toplumsal ahlak ve değer yargılarına göre karar verme mekanizmasını çalıştıran bölümdür. Süperegonun en belirleyici özelliği suçlanma ve toplum tarafından kabul görmeme korkusudur. Dolayısıyla karar verme sürecinde süperego devreye girdiği zaman, toplum normlarına uygun kararlar alınması konusunda organizmayı zorlayacaktır.²⁷

İd haza bağlı ve ilkel isteklerinin doyuma ulaştırılması için egoya sürekli baskı yapmaktadır. Ego, toplum kurallarına uygun olmayan id taleplerini bilinç dışına göndermekte ve toplum tarafından kabul edilebilecek olan istekleri bilinç düzeyine çıkarmaktadır. Ego bölgesi, id ve süperego arasında denge sağlayıcı bir nokta olarak görülmektedir. Organizmada isteklerin karşılanması konusunda denge bozulduğunda süperego bölümü ağır basarsa korkulan suçluluk duygusu ile; id ağır basarsa kontrolsüz sapkın davranışlar ile karşılaşmaktadır.²⁸

Psikanalitik kuram insan kişiliğinin oluşumu ve insan davranışının meydana gelişini incelerken yukarıda bahsedilen id, ego, süperego bölümlerinin arasında meydana gelen denge bozukluklarına da odaklanmaktadır. Dengenin bozulması durumunda karşılaşılan suçluluk, kaygı ve sapkın davranışların zararlarını en aza indirmek ya da ortadan kaldırmak için, organizma kendine yönelik ya da dışarıya yönelik **savunma mekanizmaları** geliştirmektedir. Ego savunma mekanizmaları, bireyin anksiyete düzeyinin azaltulmasını, ruh ve zihin halinin sağlıklı olmasını sağlamaktadır. Ego tarafından organizmada geliştirilen savunma mekanizmaları şu şekilde gözlemlenebilir:²⁹

²⁴ Gerald Corey; Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Kuram ve Uygulamaları; (Tuncay Ergene); Mentis Yayınları, Ankara 2008, 69.

²⁵ Richard C. Atkinson; Rita Atkinson; Edward E. Smith; Daryl J. Bem; Susan Nolen Hoeksema; Psikolojiye Giriş; (Öznur Öncül; Deniz Ferhatoğlu); Arkadaş Yayınevi, Ankara 2014, 60.

²⁶ Serpil Aytaç; İnsanı Anlama Çabası; Ezgi Kitabevi, Bursa 2004, 14.

²⁷ Emin Oryal Taşkın; Psikanaliz ve Psikanalitik Psikoterapi; Türkiye Klinikleri, 2009, 4.

²⁸ Serpil Aytaç; İnsanı Anlama Çabası; Ezgi Kitabevi, Bursa 2004, 14.

²⁹ Veli Duyan; Sosyal Hizmet Kuram ve Yaklaşımları; Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Yayınları, Erzurum 2016, 6.

- **Represyon:** Organizmayı tehdit eden veya organizmaya acı veren durum ve duyguların bilinç dışı düzeye itilmesini ifade etmektedir. Bilinç dışı düzeye atma olayı organizmanın farkında olmadan, kendi sağlığını korumak için gerçekleştirdiği bir durumdur. Çocukluk döneminde bireye acı ve kaygı yaşatan durumların bilinçdışı düzeye itildiği, ancak tüm yaşam boyunca itilen durumların etkilerinin davranışlarda ve kişilikte örtülü olarak dışa yansıdığına inanılmaktadır. Diğer savunma mekanizmalarının temelini oluşturacak kadar önemli bir savunma mekanizmasıdır.
- **Yadsıma:** Organizma kendisine acı veya kaygı yaşatan, travmatik bir durum karşısında hislerini, duygularını çarpıtarak kendisini korumaya çalışabilir, sağlığını, kişiliğini tehdit eden durumları görmezden gelebilir.
- **Karşıt tepki geliştirme:** Organizmanın tehdit unsuru içeren bir durumla karşı karşıya geldiği zaman, zıt bir tepki geliştirmesi şeklinde kendini gösteren savunma mekanizmasıdır. Örneğin bireyler saldırganlık dolu kimliklerini göstermemek için fazlaca sevecen davranabilirler.
- **Yer değiştirme:** Tehdit edici bir nesnenin ya da durumun daha güvenli bir hedefe yönlendirilmesi şeklindedir. Örneğin, işyerinde iş arkadaşlarına sinirlenen bir birey sinirini ailesine yansıtabilir.
- **Mantığa bürünme:** Bireyler bazı durumlarda kendi gerçekleştirdikleri davranışları haklı/olumlu hale getirmek için sebepler sunabilirler. Bu tamamen bireyin kendini koruma altına almasını içermektedir.
- **Yüceltme:** Psişede bulunan ve yukarıdaki bölümde tanımlanan içgüdüsel negatif enerjiler, birey tarafından bazı durumlarda farklı şekillerde açığa çıkabilir, negatif durumlar toplumda hayranlık uyandıracak aktivitelere kanalize edilebilir. Örneğin, saldırgan dürtüleri fazla olan bir birey sportif aktivitelere yönlendirilebilir ve böylece psişedeki olumsuz enerjinin farklı kanalla dışa atımı sağlanabilir.
- **Regresyon:** Bireyler mevcut buldukları gelişim döneminde anksiyete yaşarlarsa, kendilerini güvende hissettikleri gelişim dönemindeki davranışlarına dönüş yapabilirler. Okuldan korkan çocukların, okula oyuncak ayısıyla gitmesi ya da parmak emmeye başlaması bu duruma örnek teşkil etmektedir.
- **İçe yansıtma:** Organizma, kabul görmeme ya da suçluluk duygusu gibi duygulara yönelik korkusundan dolayı kendisi dışındaki bireylerin ahlaki ve değer yargılarını olduğu gibi benimseyebilir.
- **Özdeşleşme:** Bireylerin kendilik bilincine ulaşması ve kendi değerini en üst düzeyde tutmaya çalışması sonunca ortaya çıkar. Gelişim

dönemlerinde çocukların toplumsal cinsiyet rollerini öğrenmesi durumunda da karşılaşılabilecek bir durumdur.

- **Ödünleme:** Organizmanın kendine yönelik eksik, yetersiz yönlerini tanıyarak zayıflıklarını örtmek için yeni maskeler geliştirmesidir.³⁰

Psikanalitik kuramı diğer kuramlarda ayıran en önemli özelliklerinden ve odak noktalarından biri, organizmanın doğumundan yetişkinliğine kadar olan süreçteki psikososyal ve **psikoseksüel gelişim dönemlerini** tanımlamasıdır. Freud, doğumdan yetişkinliğe kadar olan süreçte yaşanan deneyimlerin bireylerin tüm hayatlarını etkilediğini söylemektedir. Psikoseksüel gelişim dönemleri kategorize edilirken, libidinal enerjinin toplandığı vücut bölgesi esas alınmış dönemler vücut bölgelerine göre adlandırılmıştır. Freud, gelişim dönemlerinde yaşanacak problemlerin ve saplanmaların bilinçsizce bilinçdışına itileceğini bu nedenle nevrozlara neden olabileceğini söylemiştir. Freud'un kuramına göre organizmanın doğumundan itibaren tecrübe ettiği beş gelişim dönemi bulunmaktadır:

- **Oral dönem:** İdin kontrolü altında olan bu dönem 0-2 yaş aralığını kapsamaktadır. Freud'a göre bu dönemde libidinal enerji tamamen ağız bölgesinde toplanmaktadır ve bu dönem gelişimin birinci basamağıdır.³¹ Bu dönemde bebek, emme fonksiyonunu gerçekleştirerek doyuma ulaşmakta ve kaygı durumundan kurtulmaktadır. Bu dönemde bebek tamamen anneye bağımlı ve haz ilkesi doğrultusunda yaşamına devam etmektedir. Oral dönemde alınan fazla doyum ya da doyumun tamamen engellenmesi, bebekte ileriki dönemlerde problemlere neden olabilmektedir.
- **Anal dönem:** Bu dönem 2-3 yaş aralığını kapsamaktadır. Bu dönemde Freud'a göre libidinal enerji anal bölgede toplanmıştır. Çocuk bu dönemde dışkılamaktan zevk almaya başlar ve anal bölge kaslarını kontrol etmeyi öğrenir. Tuvalet eğitiminin verilmeye başlandığı dönemdir. Çocuk bu dönemde dışkısını kontrollü yapabilmeyi deneyimler ve deneyimi sonucunda toplumdan ödül ya da ceza alır. Bu dönemdeki ebeveyn tutumları da çocuğun kişiliğine etkide bulunabilir. Rahat bir tuvalet eğitimi geçiren çocuklar dağınık ve özensiz; baskıcı bir tuvalet eğitimi alan çocuklar ise cimri, titiz kişilik özelliklerine sahip olabilirler.
- **Fallik dönem:** 3-5 yaş aralığını kapsayan bu dönemde libidinal enerji genital bölgede toplanmıştır. Bu dönemdeki çocuklar cinsel konuları oldukça merak etmekte olup, cinsiyet farklılıklarını gözlemlemeye

³⁰ Gerald Corey; Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Kuram ve Uygulamaları; (Tuncay Ergene); Mentis Yayınları, Ankara 2008, 71-73.

³¹ Ewan Ingleby; Applied Psychology for Social Work; Learning Matters, Exeter, 2006, 7.

başlamışlardır. Çocuk aynı zamanda kendi bedeni ile ilgili de oldukça fazla sorgulama yapmaktadır. Bu dönemde penisin varlığı erkek çocuklarda, bütünlük algısının oluşması açısından önem teşkil etmektedir. Psikanalitik kurama göre, kız çocuklarında fallik dönem penis organının bulunmamasından dolayı daha karmaşık ve zorlu bir süreç olarak ilerleyebilir. Bu dönemdeki çocuklar, karşı cinsteki ebeveynlerine karşı gizli bir aşk duygusu besleyebilirler. Annesine aşk duygusu besleyen ve annesini babasından kıskanan erkek çocuğun dönemselsel olarak yaşadığı duyguya Freud, Odişus Kompleksi adını vermiştir. Erkek çocuk bu dönemde annesine karşı beslediği aşk duygusundan ötürü, içten içten babasının dünya yaşamında yok olmasını dileyebilmektedir.

- **Latent (Gizil) dönem:** 6-12 yaş aralığını kapsayan bu dönem cinsel dürtülerin kendini göstermediği, ebeveyn tarafından cinsel dürtülerin bastırılmasına neden olan yasaklamaların varlığını barındıran bir dönemdir. Bu dönem okul çağına giriş olarak da nitelendirilebileceği için çocuklar libidinal enerjilerini daha çok akademik alanda kullanmaktadır.
- **Genital dönem:** 12-15 yaş aralığını kapsayan bu dönemde çocuklarda ergenlik başlangıcı gözlemlenmektedir. Dönemin en belirgin özelliği, üreme organlarının gelişmesi ve gerçek anlamda libidinal enerjinin genital bölgede toplanmasıdır. Çocuklarda karşı cins ve kendi cinsi arasındaki fiziksel farklılıkları fark ediş ve karşı cinsle ilgi duyma ve cinsel kimlik oluşumları başlamaktadır. Freud'a göre önceki dönemlerde cinsellik ile ilgili problem yaşayan çocukların, genital dönemde cinsel kimlik oluşumları sıkıntılı geçebilmektedir.³²

Psikanalitik Kuramda Tedavi

Freud, kendi geliştirdiği kuramında hastaların oldukça özel olduklarını ve her hastanın kendine ait bir tedavi süreci olduğunu belirtmiştir. Hastaların problemlerinin fizyolojik olmaktan çok psikolojik olduğunu söylemiş, hastanın psikanaliz tedavisine uygunluğunun saptanması için iki hafta gözlem yapılması gerektiğini belirtmiştir. Freud, erken dönem psikanaliz uygulamalarında daha çok hipnoz yöntemini kullanmıştır. Ancak bazı vakaların **hipnoz** yöntemi ile tedaviye uygun olmadığını keşfettiğinde temel hipnoz yöntemini kullanmayı bırakmıştır. Bireylerin bilinçdışına attığı anılarını bilinç düzeyine çıkarmak için

³² Veli Duyan; Sosyal Hizmet Kuram ve Yaklaşımları; Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Yayınları, Erzurum 2016, 11-16 ve Ewan Ingleby; Applied Psychology for Social Work; Learning Matters, Exeter, 2006, 7-8.

hastaların alınına elini koyarak tedavi sürecini deneyimleyen Freud, daha sonra bu uygulamaya kendisi de karşı çıkmış ve bu dönemi "sert analiz" olarak adlandırmıştır.³³

Günümüzde bilinen anlamıyla psikanaliz tedavi yöntemlerine geçiş sürecinde en önemli nokta hasta ve doktor ilişkisi olmuştur. Freud'a göre doktor, hastanın problemini çözmeye hizmet edecek tüm ortamı hazırlamalı ve içsel çatışmalara neden olan davranışları saptamalıdır. ³⁴ Hastanın daha iyi anlaşılabilmesi için doktor, hastanın bastırılmış duygu ve düşüncelerini içeren bilinçdışı, ego ve süperegö yapılanmasını, psikoseksüel gelişim dönemlerini, nesne ilişkilerini oldukça iyi şekilde analiz etmeli ve bilmelidir.³⁵ Bahsi geçen faktörlerin iyi şekilde analiz edilip tanımlanmasında, psikanalitik kuramda kullanılan yöntem **serbest çağrışım** yöntemidir. Serbest çağrışım yöntemi, terapötik tedavi sürecinde hastaların akıllarına geleni rahatça söyledikleri, hayatlarına dair sorular ve yönlendirmeler içermeyen bir yöntemdir. Bu yöntemde, hastanın bilinçdışı isteklerine, fantezilerine, yaşadığı içsel çatışmalara sebep olan şeylerin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Serbest çağrışım yöntemi uygulanırken, psikanaliz tedavisinin vazgeçilmez olan "analitik divan" uygulamasından da bahsetmek gerekmektedir. Hastanın terapi sürecinde, hasta diğer enerjisel alanlardan nötralize olması için analitik divana yatırılır, bunu takiben doktor/terapist hastanın arkasına oturur. Buradaki amaç, hastanın doktor ile temas kurmaması ve dolayısıyla bilinçdışı alana erişimin daha kolay olmasını sağlamaktır. Freud'un uyguladığı analitik divanda serbest çağrışım uygulamasında, hastalar akıllarına gelen ve zihinlerinde canlanan her şeyi terapist/doktora söylemek ile yükümlüdür.³⁶ Tedavi sürecinde hastanın söylediği her şeyin ve söylediği sıralamanın terapist/doktor tarafından anlamlandırılması gerekmektedir. Hastanın söylediği hiçbir şey yüzeysel olarak değerlendirilmemelidir. Hastanın serbest çağrışım yönteminde her kelimeyi ya da cümleyi söylerken, büründüğü yüz ifadesi bile doktor/terapist tarafından yorumlanmalı ve analiz edilmelidir.³⁷

Psikanalitik tedavi sürecinde kullanılan diğer yöntemlerden biri de **rüya analizi** yöntemidir. Rüya analizi yöntemi bilinç dışındaki duygu ve düşünceleri ortaya çıkarmaya imkân sağlayan bir teknik olmasından dolayı oldukça

³³ Nancy L. Murdock; Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Kuramları, (Fusun Akkoyun); Nobel Akademi Yayıncılık, İstanbul 2014, 48.

³⁴ Necla Tuzcuoğlu; Psikanaliz Kuramı ve Özellikleri; Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Bilimleri Dergisi, 1995, 280.

³⁵ Emin Oryal Taşkın; Psikanaliz ve Psikanalitik Psikoterapi; Türkiye Klinikleri, 2009, 6.

³⁶ Nancy L. Murdock; Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Kuramları, (Fusun Akkoyun); Nobel Akademi Yayıncılık, İstanbul 2014, 49 ve Necla Tuzcuoğlu; Psikanaliz Kuramı ve Özellikleri; Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Bilimleri Dergisi, 1995, 81.

³⁷ Gerald Corey; Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Kuram ve Uygulamaları; (Tuncay Ergene); Mentis Yayınları, Ankara 2008,83-84.

önemlidir. Freud'a göre bilinçdışı alanda bulunan duygu ve düşünceler rüyalarda imgeler ve semboller aracılığı ile dışa vurulmaktadır. Freud, ego tarafından organizmada geliştirilen savunma mekanizmalarının rüyalarda ortaya çıktığına, rüyaların bireylerin içsel çatışmaları ve çatışmaya sebep olan unsurlar hakkında oldukça detaylı ipuçları verdiğini söylemektedir. Rüyaların analiz edilmesindeki asıl sebep, bireylerin iç görü kazanması ve çatışmaya neden olan süreçleri, durumları tanımlayabilir hale getirilmesidir.³⁸ Rüyaların bilinçli ve dışarıya yansıyan kısmına açık içerik; görünenin dışında yatan gizli bir anlam ya da gizli bir rüya daha barındıran kısmına ise gizli içerik denilmektedir.³⁹ Terapist için rüya analizi konusunda asıl bilgiyi barındıran kısım gizli içerik kısmıdır. Rüyanın gizli içerik kısmı şöyle tanımlanabilir: Gizli içerik bilinçdışı zihinden gelen dürtü ya da istekler şeklindedir. Bahsedilen gizli içerik, rüyayı başlattığı gibi bilinçdışı zihindeki dürtüye yönelik doyumunu da sağlayan bir kaynaktır. Gizli içerik görünenin ötesinde olabileceği gibi bazen de bireylerin anlattığı rüya alanı içinde olabilmekte, rüyada tanınmayan yüzler, bilinmeyen yerler, orada olduğu tam olarak bilinmese de varlığı hissedilen yerler/şeyler olarak görünebilmektedir. Gizli içerik kısmında hastadan serbest çağrışım yoluyla yorumlar yapması istenir. Freud'a göre rüyalardaki gizli içeriklerin pek çoğu saldırganlık ve cinsellik dürtülerinden kaynaklanmaktadır. Örneğin, rüyada görülen uzun ve dik cisimler, nesnelere penise; çamaşırlar çıplaklığa, pencere ya da kapılar vücudu açma isteğine işaret etmektedir.⁴⁰ Klasik psikanalitik yaklaşımda rüya analizinde daha sınırlı bir yorum alanı bulunurken, güncel psikanaliz çalışmalarında birey anamnezi ön plana alınmakta ve terapötik şartlar ile yapılan görüşmelerde daha sübjektif ve dinamik yorumlamalarda bulunmaktadır. Dolayısıyla, bireylerin gördükleri rüya objelerine yükledikleri öznel anlamlar, terapist için daha fazla anlam taşımaktadır.

Klasik psikanalitik tedavi yöntemlerinde doktor/terapist serbest çağrışım ve rüya analizi yöntemlerinin dışında, hastanın terapi sürecinde yeterince kendini açmaması, problemi anlatırken rahat hissedemeyip direnç göstermesi durumunda terapist/doktor, direncin altındaki sebepleri hastanın gözleri önüne serer ve oluşan kaygı sonrasında hasta da artık direnç gösterdiği durumları fark eder. Bu tekniğe **direnme** tekniği adı verilmektedir. Kullanılan diğer bir teknik doktorun/terapistin, hastanın terapi sürecindeki konuşma anında konuşmalarını yorumlayarak hastanın iç görü kazanmasını ve

³⁸ Necla Tuzcuoğlu; Psikanaliz Kuramı ve Özellikleri; Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Bilimleri Dergisi, 1995, 82.

³⁹ Ali Budak; Psikanalitik Edebiyat Eleştirisi Ve Bir Uygulama Denemesi; Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2009, 14.

⁴⁰ Nancy L. Murdock; Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Kuramları, (Fusun Akkoyun); Nobel Akademi Yayıncılık, İstanbul 2014, 53-55.

davranışlarını dışarıdan bir bakış açısıyla bakmasını amaçlayan “**yorumlama tekniği**” dir. Danışma/terapi esnasında çözülmesi gereken en önemli sorunlardan biri de doktor/terapistin, hasta tarafından bazen bir dost, baba, arkadaş olarak anlamlandırılması ve bunu takiben hastanın geçmiş dönemlerdeki hatıralarına dönerek doktor/terapisti ödüllendirmesi ya da cezalandırması davranışlarını içeren **transferans** durumudur. Transferans durumunda terapist asıl çatışmaya neden olan bilinçdışı unsurları saptayabilme imkanına sahiptir.⁴¹

Genel anlamda bakıldığında psikanalitik tedavi yöntemi üç evrede ele alınmaktadır. Birinci evre hastanın doktoru/terapisti ile güven bağı kurmasını ve bu bağı sürdürülebilir olmasını; ikinci evre, transferans gelişimini ve gelişen transferansın gelişim dönemlerine inilerek çözümlenmesini; üçüncü evre, hastanın terapi sürecinde ayrılmaya hazırlanmasını ve hastanın davranış kalıplarının ve anksiyete seviyesinin olumlu yönde değiştirilmiş olmasını içermektedir.⁴²

Psikanalitik Kuram ve Sosyal Hizmet İlişkisi

Freud, kendi rüyalarını analiz etme yöntemiyle kendi iç dünyasını keşfetme yolculuğuna çıktığında eğitim ve çalışma hayatının da desteğiyle hayatının oldukça uzun bir bölümünü insan doğasını, davranışını ve kişiliğini keşfetmeye adanmıştır. Çalışma hayatı boyunca yanında çalıştığı bilim adamlarından etkilenmiş, karşılaştığı vakalarda hali hazırda kullanılan yöntemlerin tıkanıp noktaları tespit edince kendi kuramını geliştirmek üzere çalışmalar gerçekleştirmiştir. Yaptığı çalışmalarda, bireylerin davranışlarının doğuştan sahip olunan saldırganlık ve cinsellik dürtüleri etkisi altında oluştuğunu; bireylerin zihninin haz odaklı çalışan id, zihnin mantıklı yönü olan ego ve zihnin toplumsal yönü olan süpereo adı verilen üç bölümden oluştuğunu ileri sürmüştür; bireylerin kendilerini korumak için negatif etki bırakan durumlar karşısında bilinçsizce savunma mekanizmaları geliştirdiğini iddia etmiş, psikoseksüel gelişim dönemlerini oral dönem, anal dönem, fallik dönem, latent dönem ve genital dönem olarak beş kategoride incelemiş ve bahsedilen tüm durumların davranışlarını ve kişilik gelişimlerini etkilediğini öne sürmüştür. Yaşadığı dönemde kanıtlanabilir olup olmaması yönünden eleştiri alan psikanalitik kuram zamanla kabul görmüştür. Davranışların ve

⁴¹Dugald Sinclair Arbuckle; *Counseling: Philosophy, Theory, and Practice*; Allyn and Bacon, Boston, 1970 Aktaran: Necla Tuzcuoğlu; *Psikanaliz Kuramı ve Özellikleri*; Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Bilimleri Dergisi, 1995, 82 ve Engin Geçtan; *Psikanaliz ve Sonrası*; Remzi Kitabevi, İstanbul 1998, 60-68.

⁴² Engin Geçtan; *Psikanaliz ve Sonrası*; Remzi Kitabevi, İstanbul 1998, 69.

kişiliğin altında yatan etmenleri irdeleyen psikanalitik kuram, bireylerin haz veren durum ve olaylara yöneldiğini, acı veren durum ve olaylardan her zaman kaçındığını söylemektedir.⁴³

Sosyal hizmet uzmanları mikro, mezo ve makro düzeylerde müdahale planları geliştirip uygulayabilen meslek elemanlarıdır. Müdahale planları geliştirilirken sosyal hizmet uzmanları farklı roller üstlenmektedir ve bireysel, ilişkisel ve toplumsal pek çok alanda hizmet vermektedir. Dolayısıyla, sosyal hizmet uzmanlarının teorik bilgi çerçevesi oldukça geniş olmalıdır. Teorik olarak bakıldığında, psikanalitik kuram klinik sosyal hizmet uygulamalarının temelini oluşturmaktadır. Sosyal hizmet meslek disiplininin gelişim aşamalarından ilk dönemlerde, psikanalitik kuram, “medikal model” veya “geleneksel model” adıyla kullanılmıştır. Psikanalitik kuram, sosyal adalet için çalışan sosyal hizmet uzmanları tarafından zamanla patolojik ve cinsiyetçi olması, kültürel farklılıkları göz ardı etmesi, kanıta dayalı olmaması gibi nedenlerle kabul görmez bir hal almıştır. Ancak tüm bunlara rağmen, klinik sosyal hizmet alanında çalışılırken psikanalitik kuramdan faydalanılmaya devam edilmiştir. Benliğin savunma mekanizmaları ve bilinçdışı kavramı ile; travmaların bireyler üzerindeki etkileri, bireylerin fantezi ve arzuları mikro düzeydeki klinik uygulamalarda kullanılmıştır. Çünkü psikanalitik kuramda, sağlıklı bireylerin olması gerektiği ölçüde iç görüye sahip olduğu kabul edilmektedir ve klinik sosyal hizmet müdahalelerinde bireylerin davranışlarının altında yatan sebeplerin irdelenmesi gerekmektedir.⁴⁴ Ancak psikanalitik kuram, bireylerin gerçekleşme potansiyeli yüksek olan davranışlarının sabit olduğunu ve bu potansiyeller ile hayat gelindiğini söylemektedir. Psikoseksüel gelişim dönemlerinin herhangi birinde olumsuz deneyimler yaşayan bir bireyin, hayatı boyunca o gelişim aşamasında takılı kalacağı, durumun bireyin yaşantısını etkileyeceği, psikanalitik yaklaşımda savunulmaktadır. Örneğin, oral dönemde travmatik bir şekilde annesini kaybetmiş bir bebeğin, o dönemde takılı kalacağı, oral döneme ait davranış kalıplarını (sigara ya da alkol bağımlılığı gibi) bilinçdışı zihni aracılığıyla benimseyeceği söylenmektedir. Bu bağlamda, psikanalitik kuram ile yapılacak sosyal hizmet uygulamalarının; bireyin içinde bulunduğu gelişim dönemlerinde fiziksel ya da duygusal bir kriz yaşayıp yaşamadığının teşhis edilmesi açısından önemli olduğu ancak psikanalitik müdahalenin bireyde baskı oluşturabileceği

⁴³ Richard C. Atkinson; Rita Atkinson; Edward E. Smith; Daryl J. Bem; Susan Nolen Hoeksema; Psikolojiye Giriş; (Öznur Öncül; Deniz Ferhatoğlu); Arkadaş Yayınevi, Ankara 2014, 469.

⁴⁴ Brian Rasmussen; Daniel Salhani; Some social implications of psychoanalytic theory: a social work perspective; Journal of Social Work Practice, 2010, 209-212 ve Veli Duyan; Sosyal Hizmet Temelleri Yaklaşımları Müdahale Yöntemleri; Sosyal Çalışma Yayınları, Ankara 2014, 159.

ifade edilmektedir.⁴⁵ Tüm bunlara rağmen bireylerin karşılaştıkları sorunlara yönelik müdahaleler gerçekleştirilirken, sosyal hizmet uzmanlarının psikanalitik kuram hakkında bilgi sahibi olması, duruma/olaya farklı perspektiflerden bakabilmelerine yardımcı olabilmektedir. Dolayısıyla mikro düzeydeki klinik çalışmalarda psikanalitik kuram bilgisinin, müdahale sürecine olan olumlu etkisi yadsınmaz. Sosyal hizmet uzmanları bireylerin, toplulukların ve toplumların içinde bulunduğu süreçleri çok boyutlu anlamlandırabilecek teorik bilgiye sahip olmalıdır. Ancak meslek elemanlarının, sosyal hizmet müdahalelerinde psikanalitik kuramı kullanırken bazı noktaları iyi değerlendirmeleri gerekmektedir: (1) Müdahale sürecinde kullanılacak psikanalitik kuramın, müracaatçının probleminin tanımlanmasına ve müdahale planının geliştirilmesine katkı sağlayabilir nitelikte olup olmadığı uzman tarafından değerlendirilmelidir. Çünkü, psikanalitik kuramı temel alan ve insan davranışları üzerine odaklanan farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Örneğin, bireylerin davranışlarının dış dünyayı algılama şekillerine bağlı olarak ortaya çıktığını ve bahsi geçen algıların değiştirilmesi sonucunda davranış kalıplarının da değiştirilebileceğini savunan “Bilişsel Davranışçı Yaklaşım”. Dolayısıyla, müdahale sürecinde kullanılacak yaklaşım titizlikle seçilmelidir. (2) Baskı karşıtı uygulama, güçlendirme yaklaşımı ve farklı etnik gruplar ile çalışma gibi sosyal hizmet değerleri, meslek disiplininin etik çalışma yöntemleridir. Bahsedilen yöntemler ne teori ne de müdahale yöntemidir. Bu bağlamda psikanalitik yaklaşım sosyal hizmet uygulamalarına teorik bir çerçeve kazandıracaktır. Meslek elemanlarının hem sosyal hizmet meslek değerlerine ve etik kurallarına hem de mesleki uygulamalara teorik çerçeve kazandıracak kuramlara hakim olması uygun olacaktır. (3) Sosyal hizmet uzmanı, müracaatçı ile psikanalitik kuram temelli müdahale süreci yürütüyorken, müracaatçının içsel kaynaklarının farkına varmasına yardımcı olmalıdır. Bu noktada psikanalitik yaklaşımı destekleyici sosyal hizmet kuram ve yaklaşımlarının kullanılmasının daha faydalı olacağı düşünülmektedir. (4) Sosyal hizmet uzmanının; müracaatçının bilinç düzeyleri, psikoseksüel gelişim dönemi, kişilik yapısı ve davranış modelleri hakkında çıkarımlarda bulunduktan sonra müdahale sürecinde etik davranabilmesi ve kendi yetkinliğini gözetmesi gerekmektedir.⁴⁶

Martin (2010) kitabında, sosyal hizmet uzmanlarının psikanalitik yaklaşımı müdahalelerinde nasıl kullandığına dair şöyle bir örnek vermiştir: Sosyal hizmet uzmanı, 83 yaşındaki müracaatçı ile müracaatçının bakım ihtiyaçlarını değerlendirmek üzere görüşme gerçekleştirmiştir. Uzman, ilk

⁴⁵ Ewan Ingleby; *Applied Psychology for Social Work; Learning Matters, Exeter, 2006, 7-8.*

⁴⁶ Marion Bower; *Psychoanalytic Theory for Social Work Practice: Thinking under fire; Routledge, New York, 2005, 13-14.*

izlenim olarak müracaatçının bencil görüşlere sahip olabileceği ve kişiliğinin zor olarak tanımlanabileceği çıkarımında bulunmuştur. Görüşme sürecinde, müracaatçıya ilişkin değerlendirme formları doldurulduktan sonra uzman, müracaatçısına geçmiş ve geçmiş yaşamı hakkında sorular sormayı uygun görmüştür. Müracaatçı uzmanın bu soruları üzerine, birkaç yıl önce kaybettiği eşinden bahsetmiştir. Sosyal hizmet uzmanı müracaatçının verdiği bilgiler doğrultusunda psikanalitik değerlendirme yaptığında, müracaatçının davranışlarını etkileyen dinamiklerin, bilinçdışı süreçlerden geldiği sonucuna ulaşmıştır. Uzmana göre müracaatçı, eşinin ölümü ile baş edebilmek için "represyon" savunma mekanizmasını kullanmış; çocukluğunda kendi ebeveynlerini kaybettiği dönemlere "regresyon" yaşamıştır. Bu örnekte sosyal hizmet uzmanı müracaatçıdan anamnez alırken, psikanalitik kuram bilgisini kullanmış, müracaatçının yaşadığı süreci ve davranış modellerini psikanalitik kuramın savunma mekanizmaları ile anlamlandırmıştır.⁴⁷ Bu örnekten de anlaşılabilirliği üzere, sosyal hizmet uzmanları müracaatçıları ile görüşmeler ve sosyal incelemeler gerçekleştirirken psikanalitik yaklaşımdan faydalanabilmektedir.

Sosyal hizmet mesleğinin oluşum dönemlerinde ilk basamakta psikanalitik yaklaşım yer alsa da sosyal bilimlerin pek çoğundan sosyal ve kültürel kuramlar alınmıştır. Diğer bilim dallarından alınan kuramların mesleğe uyarlanması sonucunda psikanalitik kuramın, sosyal hizmetin müdahale yöntemlerinde yeterince etkili olup olmadığı tartışılmaya başlanmıştır. Davranışların asıl probleminin bireylerin doğuştan getirdiği dürtüler, gelişim dönemlerine bağlı olarak geçmişten gelen deneyimleri olduğunu söyleyen psikanalitik kuram, sosyal hizmette "çevresi içinde birey" kavramı ile kabul gören ve bireylerin davranışlarında çevre etkisinin yadsınamayacağını öne süren ekolojik yaklaşımın ortaya çıkmasıyla etkisini kaybetmiştir.⁴⁸

Sonuç

Sosyal hizmet meslek disiplini, bireylerin çatışma yaşadığı durumlar, davranışlarını etkileyen unsurlar, sorunlarla baş edebilme kapasiteleri, sorun çözme becerileri, kişilerarası ilişkileri, toplum odaklı problemler gibi mikro, mezo ve makro düzeyde alana hitap etmektedir. Meslek disiplini elemanı olarak görev yapan sosyal hizmet uzmanları, tüm boyutlarda yapacakları müdahalelerde bireylerin bilinç dışına attıkları anılara ve kavramlara vurgu yapan, davranış ve kişilik oluşumu temellerindeki faktörleri irdeleyen

⁴⁷ Ruben Martin; Social Work Assessment; Learning Matters, Exeter,2010, 41.

⁴⁸ Veli Duyan; Sosyal Hizmet Temelleri Yaklaşımları Müdahale Yöntemleri; Sosyal Çalışma Yayınları, Ankara 2014, 159.

psikanalitik yaklaşımı göz önünde bulundurmalıdır. Bireylerin kendileriyle, yakın çevreleriyle ve toplumla olan problemlerini çözmeye yönelik işlevleri olan sosyal hizmet meslek disiplininde, danışanların en yüksek yararı ilkesi gözetilerek müdahale planları uygulanmaktadır. Müdahale planları hazırlanırken, bireylerin problemleri tanımlanmakta, birincil ihtiyaçları saptanmaktadır. Bu noktada psikanalitik kuram çerçevesinde, bireylerin belirlenen ihtiyaçlarına, belirlenen ihtiyaçlara neden olan geçmiş deneyimlere; bireylerin ihtiyaçlarını karşılarken izlediği yollara, bastırılan ya da engellenen ihtiyaçlarının bireylerde ne gibi davranış ve tutuma sebep olduklarına dikkat edilmelidir. Psikanalitik kuramda bahsedildiği gibi sosyal hizmet müdahalelerinde de bireylere davranışlarının sebeplerini gösterebilmek için bireylerde iç görü geliştirmek oldukça önemli bir ilkedir. Bireylerin yaşamlarında şu an problem olarak tanımladıkları durumlarda çoğu zaman geçmiş yaşamlarındaki iyi ya da kötü deneyimlerinden kaynaklanmaktadır. Sosyal hizmet uzmanı tanımlanan güncel sorunlarla mücadele ederken mikro düzeyde psikanalitik kuramdan faydalanabilir, bireylerin psikoseksüel gelişim dönemlerini irdeleyerek, müdahale sürecini daha etkili hale getirebilmektedir. Freud psikanalitik kuramında, grup psikolojisini de ego kapsamında analiz etmiş, grupların da kendi içerisinde aynı yapısal düzene sahip olduğunu belirtmiştir. Mezzo düzeyde yapılacak sosyal hizmet müdahalelerinde grup dinamiklerinin daha iyi anlaşılabilmesi, grup liderleri ve üyelerinin grup içerisindeki davranışlarının analiz edilebilmesi için sosyal hizmet uzmanları psikanalitik kuramın tedavi yöntemlerini kullanabilmektedir.⁴⁹

Günümüzde sosyal hizmet meslek disiplininde ekolojik yaklaşım kuramının, mesleki müdahale planlarında daha etkili olduğu düşünülse de meslek elemanları mikro düzeyde bireylerin bastırıldığı duygu ve dürtülerini, travmalarını, davranış problemlerini; mezzo düzeyde grup içi dinamiklerin analiz edilmesinde grup lideri konumunu, grup lideri ve üyelerinin davranışlarını irdelerken psikanalitik kuramdan faydalanabilmektedir. Tüm bunlara ek olarak bugün yurtdışında hala sosyal hizmetin temelleri ve psikanalitik kuram arasındaki çatışma üzerinde çalışılmaktadır. Bu kapsamda yapılan çalışmalar psikanalitik kuramın günümüzde değiştiği ve geliştiği görüşünü gözeterek, sosyal hizmet yüksek lisans eğitim alanları, klinik eğitim programları ve pedagojik eğitimlerdeki sorunlar odağında ilerlemekte, sosyal hizmetin "sosyal adalet" kapsamında psikanalitik kuramı kullanıp kullanamayacağı tartışılmaktadır.⁵⁰

⁴⁹ Veli Duyan; Sosyal Hizmet Kuram ve Yaklaşımları; Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Yayınları, Erzurum 2016, 16-19 ve Sigmund Freud; Grup Psikolojisi ve Ego Analizi; (Mehmet Ökten); Tutku Yayınevi, Ankara 2014, 27

⁵⁰ Daniel S. Frank; Taking it all in : how do psychodynamic social workers use social justice values in clinical practice?; Smith College, Northampton 2015, 17.

KAYNAKÇA

- Arguvanlı Çoban, S. (2011). Agresyon Yönetimi Konusunda Verilen Eğitimin Psikiyatri Kliniğinde Çalışan Hemşirelerin Bilgi ve Tutumlarına Etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Artan, T. (2010). Sosyal Hizmet Kuramları. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Atkinson, R.C., Smith, E.E. vd., (2014), Psikolojiye Giriş (Öncül, Ö., Ferhatoğlu, D. çev.), Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Aytaç, S., (2004). İnsanı Anlama Çabası, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Budak, A. (2009).Psikanalitik Edebiyat Eleştirisi Ve Bir Uygulama Denemesi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 25:13-26.
- Corey, G., (2008). Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Kuram ve Uygulamaları (T. Ergene çev.), Ankara: Mentis Yayınları.
- Cüceloğlu, D., (2014). İnsan ve Davranışı Psikolojinin Temel Kavramları, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Crapps, R.W., (2004), Psikanaliz ve Din (Ayten, A Çev.), Marife, 4(1):171-190.
- Doksat, M, K., Önen, B., (2004). Portreler, Yeni Symposium, 42(2): 60-71.
- Duyan, V. (2016), Sosyal Hizmet Kuram ve Yaklaşımları, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- Duyan, V., (2014). Sosyal Hizmet Temelleri, Yaklaşımları, Müdahale Yöntemleri, Ankara: Sosyal Çalışma Yayınları.
- Frank, D.S. (2015). Taking it all in : how do psychodynamic social workers use social justice values in clinical practice?, Masters Thesis, Smith College, Northampton, MA.
- Freud, Sigmund., (1994). Psikanaliz Üzerine (Öneş, A Çev.), İstanbul: Say Yayınları.
- Freud, Sigmund, (2014). Grup Psikolojisi ve Ego Analizi (Ökten, M. çev.), Ankara: Tutku Yayınevi.
- Freud, Sigmund, (2013). Psikanaliz Üzerine (Kırımlı, İ. çev.), İstanbul: Sayfa Yayınevi.
- Geçtan, E., (1998). Psikanaliz ve Sonrası. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Goldstein, E. G. (2009). The Relationship Between Social Work and Psychoanalysis: The Future Impact of Social Workers. Clinical Social Work Journal, 37:7-13.

- Gümüř, S. (2009). "Macbeth" Filminin Roman Polanski Uyarlamasının Rüya ve Sanrı Sahnelerinin Jungçu Psikanalitik Simgelerinin Göstergebilimsel Çözümlemesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Merkit, N. (2016). Sigmund Freud'da Uygarlığın Temel Dinamikleri ve Virey Üzerindeki Etkisi. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, 21:123-140.
- Murdock, N. (2014). Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Kuramları (F. Akkoyun Çev.), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Özakkař, T. (Ed.), (2014). Bütüncül Psikoterapi 9. Dönem Mayıs 2011 Ders Notları. Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları, İstanbul.
- Özkalp, E. (Ed.), (2004). Davranış Bilimlerine Giriş, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi
- Özřahin, S. (2019). Bir Freud Masalı: Çocuk Masumluđu. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 3(6): 129-137.
- Rasmussen, B., Salhani, D. (2010). Some social implications of psychoanalytic theory:a social work perspective. *Journal of Social Work Practice*, 24:2, 209-225.
- Sevinç, K., (2019). Freudyen Psikolojide Bilinçaltı ve Bilinçdışı Kavramları Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar, *Kilitbahir*, 15:125-158.
- Taşkın, E.O., (2009). Psikanaliz ve Psikanalitik Psikoterapi, *Türkiye Klinikleri*, 2(2):1-7.
- Taştan, C. (2012). Freud ve Fransızlar: 20. Yüzyılın Başında Psikanalizin Fransa'da Karşılaştığı Med-Cezirler. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27:103-108.
- Tuzcuoğlu, N., (1995). Psikanaliz Kuramı ve Özellikleri, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7:275-285.
- Yapıcıoğlu Ayaz, Y., Kıvanççı, G., Safarov, A. (2019). Psikanalitik Kuram ve Reklamda Yaratıcılık. *Dördüncü Kuvvet*, 2(2): 75-92.
- Yavaş, S. (2018). Oğuz Atay'ın Roman ve Öykülerinin Psikanalitik Açından İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman.
- Yavuzer, N. (2013). İnsanın Saldırğan ve Yıkıcı Doğasını Anlamak. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi*, 12:23, 43-57.

İnternet Kaynakları

- Bower, M. (Ed.), (2005). *Psychoanalytic Theory for Social Work Practice: Thinking under fire*. Routledge, New York. (<https://epdf.pub/psychoanalytic-theory-for-social-work-practice-thinking-under-fire.html> Erişim Tarihi: 24.03.2021).
- Hepworth, H.D., Rooney, H.R., Dewberry Rooney, G., Strom-Gottfried, G., Larsen, J. (2010). *Direct Social Work Practice: Theory and Skills (8nd Ed.)*. Cengage Learning, USA. (<https://epdf.pub/direct-social-work-practice-theory-and-skills-pdf-5eccf5d919464.html> Erişim Tarihi: 23.03.2021).
- Ingleby, E. (2006). *Applied Psychology for Social Work*. Learning Matters, Exeter. (<https://epdf.pub/applied-psychology-for-social-work-2nd-edition-transforming-social-work-practice.html> Erişim Tarihi: 24.03.2021).
- Martin, R. (2010). *Social Work Assessment*. Learning Matters, Exeter. (<https://epdf.pub/social-work-assessment-transforming-social-work-practice.html> Erişim Tarihi: 25.03.2021).
- O'Neill, S. (2019). *Process Facilitation in Psychoanalysis, Psychotherapy and Social Work*. Routledge, New York. (<https://dl.uswr.ac.ir/bitstream/Hannan/32663/1/9781138591080.pdf> Erişim Tarihi:24.03.2021).
- (http://docs.neu.edu.tr/staff/gonul.tascioglu/psy%20450_1.pdf Erişim tarihi:20.12.2019).
- (<http://www.bursapsikiyatri.com/makale.php?id=549> Erişim tarihi: 28.12.2019).
- (<https://acikders.ankara.edu.tr/mod/resource/view.php?id=5504> Erişim tarihi: 23.03.2021).

Psikanalitik Kuram ve Sosyal Hizmet
Gizem Nur SAĞLIK